

উপযুক্তভাৱে খাপ খাবলৈ পূৰ্বৰ আচৰণক সংশোধন কৰি নতুন ক্ৰিয়া আচৰণৰ অভিজ্ঞতা আহৰণ কৰা জৈৱিক আচৰণৰ পৰিৱৰ্তনৰ পৰিণতিয়েই হ'ল শিকন।

শিকনৰ স্বৰূপ বা বৈশিষ্ট্য (Nature or Characteristics of Learning):
শিকনৰ স্বৰূপ তথা বৈশিষ্ট্যসমূহ তলত উল্লেখ কৰা হ'ল।

(১) শিকন এক সচেষ্টিত প্ৰক্ৰিয়া (Learning is an active process) : শিকনক এক সচেষ্টিত প্ৰক্ৰিয়া বুলি ক'ব পাৰি; কাৰণ শিকাৰ প্ৰতি আগ্ৰহ নাথাকিলে আৰু যত্নপৰ নহ'লে শিকাটো কেতিয়াও সম্ভৱ নহয়।

(২) শিকন এক সমায়োজন প্ৰক্ৰিয়া (Learning is an adjustment process) : শিকন হ'ল ব্যক্তি আৰু পৰিৱৰ্তিত পৰিৱেশৰ মাজত সাধিত হোৱা এক সমায়োজন প্ৰক্ৰিয়া। প্ৰত্যেক ব্যক্তিয়েই জীৱনত বিভিন্ন পৰিৱেশৰ লগত পাৰস্পৰিক আদান-প্ৰদানৰ মাধ্যমেৰে সমায়োজন কৰিবলৈ শিকে। পৰিৱেশৰ লগত সমায়োজন কৰাৰ লক্ষ্যত উপনীত হ'বৰ বাবে শিকনক একমাত্ৰ উপায়স্বৰূপ বুলি ক'ব পাৰি। উদাহৰণস্বৰূপে, এটা শিশুৱে স্কুললৈ যোৱাৰ প্ৰথম দিনটোত কন্দা-কটা কৰে, কিন্তু লাহে লাহে সি স্কুলৰ পৰিৱেশৰ লগত সমায়োজন কৰিব পৰা হয় আৰু আনন্দ মনেৰে স্কুললৈ যাবলৈ লয়।

(৩) শিকন সমস্যা সমাধানৰ উপায় স্বৰূপ (Learning is means of solving problems) : প্ৰত্যেক ব্যক্তিয়েই জীৱনৰ প্ৰতি মুহূৰ্ততে যিকোনো সমস্যাৰ সন্মুখীন হয়। অভিজ্ঞতা আৰু শিক্ষাৰ সহায়ত ব্যক্তিয়ে যিকোনো সমস্যা সহজে সমাধান কৰিব পাৰে। এজন শিক্ষিত তথা অভিজ্ঞ ব্যক্তিয়ে যিকোনো সমস্যা সমাধান কৰাটো যিমান সহজ, এজন অনভিজ্ঞ ব্যক্তিৰ বাবে সেই সমস্যা সমাধান কৰা সিমান সহজ নহয়। গতিকে, প্ৰচুৰ পৰিমাণে আয়ত্ত কৰা থাকিলে যিকোনো সমস্যা সহজে সমাধান কৰিব পাৰি।

(৪) শিকন এক উদ্দেশ্যমূলক প্ৰক্ৰিয়া (Learning is a goal oriented process) : শিকন এক লক্ষ্য সচেতন আৰু উদ্দেশ্য প্ৰণোদিত প্ৰক্ৰিয়া। কোনো উদ্দেশ্য আগত ৰাখিহে ব্যক্তিয়ে শিকন ক্ৰিয়াত ব্ৰতী হয়।

(৫) শিকন এক অবিৰত প্ৰক্ৰিয়া (Learning is a continuous process): ব্যক্তিয়ে জীৱনৰ প্ৰতি ক্ষণতে নতুন নতুন সমস্যাৰ সন্মুখীন হ'বলগীয়া হয়। এনে সমস্যা সমাধান কৰি পৰিস্থিতিৰ লগত সমায়োজন কৰিবলৈ যাওঁতে ব্যক্তিয়ে নতুন নতুন অভিজ্ঞতা আহৰণ কৰে। এনে প্ৰক্ৰিয়া জন্মৰ মুহূৰ্তৰ পৰা মৃত্যুৰ সময়লৈকে অবিৰতভাৱে চলি থাকে। সেয়ে শিকনক এক অন্তৰ্হীন আৰু জীৱনজোৰা প্ৰক্ৰিয়া বুলি ক'ব পাৰি।

(৬) অতীত অভিজ্ঞতাক কামত লগোৱা কাৰ্যই হ'ল শিকন (Learning is profiting by past experience) : যিকোনো নতুন অভিজ্ঞতাত বা নতুন কৌশল আয়ত্ত কৰাত পূৰ্ণি তথা অতীত অভিজ্ঞতাই বিশেষভাৱে সহায় কৰে। অতীত অভিজ্ঞতাক কামত লগাইহে ব্যক্তিয়ে নতুন অভিজ্ঞতা আহৰণ কৰিব পাৰে। উদাহৰণস্বৰূপে, শিশুৱে প্ৰথম আখৰ লিখিবলৈ শিকোঁতে বা অংক কৰিবলৈ শিকোঁতে বহুতো ভুল কৰে; কিন্তু লাহে লাহে অভিজ্ঞতা সঞ্চয় কৰি সি শুদ্ধকৈ আৰু সুন্দৰকৈ আখৰ লিখিব বা অংকৰ সমস্যাবোৰ সমাধান কৰিবলৈ সক্ষম হয়।

(৭) শিকন হ'ল আচৰণৰ পৰিৱৰ্তন সাধন প্ৰক্ৰিয়া (Learning is a process of modification of behaviour) : শিকন হৈছে এনে এক প্ৰক্ৰিয়া যি অভিজ্ঞতা আৰু প্ৰশিক্ষণৰ সহায়ত আচৰণৰ সংশোধন আৰু পৰিৱৰ্তন সাধন কৰাত ব্যক্তিক সহায় কৰে। যেতিয়া কোনো কাৰ্যৰ শিকন সম্পূৰ্ণ হয় তেতিয়াই ব্যক্তিৰ আচৰণ আৰু প্ৰতিক্ৰিয়াৰ পৰিৱৰ্তন সাধন হয়।

(৮) শিকন এক সাৰ্বজনীন ক্ৰিয়া (Learning is a universal activity): শিকনক এক সাৰ্বজনীন প্ৰক্ৰিয়া হিচাপে গণ্য কৰা হয়। কাৰণ শিক্ষা মানুহৰ লগতে জীৱৰ মাজতো সম্ভৱ। ইয়াৰোপৰি বিশ্বৰ সকলো মানুহ তথা জীৱৰ ক্ৰমবিকাশ আৰু ক্ৰমবিৱৰ্তন শিকনৰ দ্বাৰাহে সম্ভৱ হৈছে।

(৯) শিকন হ'ল উদ্দীপক আৰু প্ৰতিক্ৰিয়াৰ মাজৰ সংযোগ স্থাপন (Learning is the establishment of bond between stimulus and response) : যিয়ে আমাৰ ইন্দ্ৰিয়ক উদ্দীপিত কৰে তথা আমাৰ ইন্দ্ৰিয়ানুভূতিক জগাই তোলে সেয়ে হ'ল উদ্দীপক আৰু সেই উদ্দীপকৰ প্ৰতি জনোৱা সঁহাৰিয়েই হ'ল প্ৰতিক্ৰিয়া। যেতিয়া উদ্দীপক আৰু প্ৰতিক্ৰিয়াৰ মাজত শুদ্ধ সংযোগ স্থাপন হয় তেতিয়াই শিকন সম্ভৱ হয়।

(১০) শিকন হ'ল নতুন অভিজ্ঞতাৰ আহৰণ (Learning is acquiring new experience) : শিক্ষণে নতুন অভিজ্ঞতা আহৰণ কৰি উন্নত ক্ৰিয়া আচৰণৰ

যোগ্যতা প্ৰদান কৰে। যিমাণে ব্যক্তিয়ে নতুন নতুন অভিজ্ঞতা আহৰণ কৰিবলৈ সক্ষম হয় সিমাণে তেওঁৰ আচৰণৰ পৰিৱৰ্তন হয় আৰু উন্নত আচৰণ আহৰণ কৰিব পাৰে। অৱশ্যে নতুন নতুন বেয়া অভিজ্ঞতা আহৰণে উন্নত আচৰণ আহৰণত বাধাৰ সৃষ্টি কৰিব পাৰে।

(১১) শিকন পৰিপক্বতাৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীল (Learning based on maturation) : ব্যক্তিৰ দেহ-মানসিক পৰিপক্বতাৰ ওপৰত শিকন ক্ষমতা আৰু শিকনৰ সাৰ্থকতা ঘাইকৈ নিৰ্ভৰ কৰে। দেহ-মানসিক পৈণতা প্ৰাপ্তিয়ে ব্যক্তিৰ শিকন ক্ষমতা স্বাভাৱিকতেই বৃদ্ধি কৰি তোলে। কম বয়সীয়া দেহ-মানসিক অপৈণত ব্যক্তিয়ে যোগ্যতাৰে নতুন পৰিস্থিতিৰ সন্মুখীন হ'ব নোৱাৰে। ব্যক্তিৰ পৰিপক্বতাৰ ওপৰত শিকন পদ্ধতি আৰু শিকনীয় বিষয়বস্তুও নিৰ্ভৰ কৰে। সেয়ে এই দিশটোৰ প্ৰতি লক্ষ্য ৰাখিহে শিকনৰ বিষয়বস্তু, শিকনৰ পদ্ধতি আৰু শিকনৰ প্ৰাপ্তি বিচাৰ কৰিব লাগে।

(১২) শিকন অভিৰোচনৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীল (Learning depends on motivation) : শিকন ঘাইকৈ শিক্ষাৰ্থীৰ কোনো বিষয়ৰ প্ৰতি সৃষ্টি হোৱা মনৰ অভিৰোচনৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰে। এই অভিৰোচনে শিক্ষাৰ্থী তথা ব্যক্তিৰ মনত ক্ৰিয়া প্ৰস্তুতি আনি দিয়ে। ফলস্বৰূপে শিকন ক্ৰিয়াৰ বাবে দেহ-মনত উৎসাহ, আগ্ৰহ, উদ্দীপনা আদি জাগি উঠে। অভিৰোচনৰ সহায়ত মনত যিমাণেই শক্তিশালী ক্ৰিয়া প্ৰস্তুতি জাগি উঠে শিক্ষণো সিমাণেই শক্তিশালী আৰু ফলপ্ৰসূ হয়। অভিৰোচনে শিশুৰ আচৰণ গঠন কৰা আৰু শিশুৰ অনুশাসন বজাই ৰখাতো সহায় কৰে।

(১৩) শিকন অভ্যাসৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীল (Learning depends on habit) : শিকন কিছু পৰিমাণে অভ্যাসৰ ওপৰতো নিৰ্ভৰশীল। অভ্যাস বা দৈহিক ক্ৰিয়াৰ পুনৰাবৃত্তিৰ যোগেদি শিকনক শক্তিশালী আৰু স্থায়ী ৰূপ দান কৰিব পাৰি।

(১৪) শিকন এক ব্যক্তিকেন্দ্ৰিক ক্ৰিয়া (Learning is an individualised activity) : শিকন ঘাইকৈ ব্যক্তিৰ দেহ-মানসিক ক্ষমতা আৰু যোগ্যতাৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীল। সেয়ে শিকনক এবিধ ব্যক্তিগত ক্ৰিয়া-প্ৰচেষ্টা বুলি ক'ব পাৰি।

(১৫) শিকন এক বৌদ্ধিক ক্ৰিয়া (Learning is an intellectual activity) : শিকনক এক সামগ্ৰিক পৰিসৰৰ বৌদ্ধিক ক্ৰিয়া বুলিব পাৰি। কাৰণ শিকনত ব্যক্তিয়ে বিভিন্ন পৰিৱেশত সমাযোজন কৰা, নিয়ন্ত্ৰণ কৰা, সমস্যা সমাধান কৰা, নতুনৰ উদ্ভাৱন কৰা আদি উচ্চমানৰ বৌদ্ধিক ক্ৰিয়া নিহিত হৈ থাকে।

(১৬) শিকনৰ ফল জীৱনৰ সকলো স্তৰলৈ সম্প্ৰসাৰিত হয় (The result of learning spread to all stages of life) : শিকনৰ ফল মানুহৰ জীৱনৰ সকলো স্তৰলৈকে সম্প্ৰসাৰিত হয় বুলি ক'ব পাৰি। কাৰণ শিশু অৱস্থাতে লিখিব, পঢ়িবলৈ শিকা কাৰ্যৰ ফলত ভৱিষ্যৎ তথা সমগ্ৰ জীৱনৰ প্ৰতি স্তৰলৈ সম্প্ৰসাৰিত হোৱা দেখা যায়। উপযুক্ত বয়সতে নিশিকিলে এজন ব্যক্তিয়ে বৃদ্ধ বয়সত সম্পূৰ্ণ দক্ষতাৰে আক সকলো দিশ খৰচি মাৰি শিকাটো সম্ভৱ নহয়।

(১৭) শিকন হ'ল সৃজনশীল (Learning is creative) : শিকনৰ সহায়ত নতুন অভিজ্ঞতা আহৰণ কৰি সেই অভিজ্ঞতাক কামত লগাই নতুনৰ সৃষ্টিত অগ্ৰসৰ হ'ব পাৰি। নতুন কিবা এটা সৃষ্টি কৰাত শিক্ষণেহে সহায় কৰিব পাৰে।

(১৮) শিক্ষণে শিক্ষাৰ্থীক প্ৰভাৱিত কৰে (Learning influences the learner) : শিকন ক্ৰিয়াই শিক্ষাৰ্থীক সকলো দিশৰ পৰাই প্ৰভাৱিত কৰে। শিকনৰ যোগেদি শিক্ষাৰ্থীয়ে শিকনীয় পৰিবেশত সুন্দৰভাৱে সমায়োজন কৰিবলৈ সক্ষম হয়। শিক্ষণেহে শিক্ষাৰ্থীক শিকনীয় পৰিবেশত সন্মুখীন হোৱা সমস্যাবোৰ সমাধান কৰি নতুন নতুন অভিজ্ঞতা আহৰণত সহায় কৰে।

(১৯) শিকন হ'ল পৰিবেশৰ ফল (Learning is product of environment) : শিক্ষণে ব্যক্তিক পৰিৱৰ্তিত পৰিবেশৰ লগত খাপ খাব পৰাকৈ পূৰ্বৰ আচৰণৰ পৰিৱৰ্তন সাধন কৰি নতুন আচৰণ আহৰণ কৰাত সহায় কৰে। ঠিক সেইদৰেই বিভিন্ন পৰিবেশ-পৰিস্থিতিৰ সন্মুখীন হৈছে সেই পৰিবেশৰ লগত খাপ খাবলৈ ব্যক্তিয়ে শিকে। পৰিবেশ অবিহনে ব্যক্তিয়ে কোনো অভিজ্ঞতা আহৰণ কৰিব নোৱাৰে। সেয়ে শিকনক পৰিবেশৰ ফল বুলি ক'ব পাৰি।

(২০) শিকন ব্যক্তিগত আৰু সামাজিক (Learning is individual and social) : শিকন প্ৰক্ৰিয়া ব্যক্তিগত আৰু সামাজিক উভয় ক্ষেত্ৰতে সম্পাদিত হয়।

শিকনৰ উপাদান (Factors of Learning) :

শিকনৰ উপাদানসমূহৰ বিষয়ে তলত আলোচনা কৰা হ'ল।

(ক) ঘৰ (Home) : ঘৰখনেই হৈছে শিশুৰ শিক্ষাৰ প্ৰথম কঠিয়াতলি।

ঘৰখনতেই শিশুৰ ভৱিষ্যৎ জীৱনৰ ভেটি ৰচনা হয়। ঘৰখনতেই শিশুৱে সকলো